

Andrzej Jędruchniewicz

Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

PRYWATYZACJA I NADZÓR WŁAŚCICIELSKI POLSKIEGO PRZEMYSŁU SPOŻYWCZEGO

PRIVATISATION AND OWNERSHIP SUPERVISION IN POLISH FOOD INDUSTRY

Słowa kluczowe: prywatyzacja pośrednia i bezpośrednia, likwidacja, nadzór właścicielski
Key words: direct and indirect privatisation, liquidation, ownership supervision

Synopsis. W Polsce stosuje się wszystkie metody przekształceń własnościowych prywatyzując przedsiębiorstwa spożywcze. W opracowaniu przedstawiono stan procesu prywatyzacji tych podmiotów na tle całej gospodarki i przemysłu oraz kierunki zmian w jeszcze państwowych firmach. Zaprezentowany został także stan nadzoru właścicielskiego Skarbu Państwa nad sprywatyzowanymi już spółkami produkującymi artykuły spożywcze.

Wstęp

Proces prywatyzacji państwowych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce powoli dobiega końca. Zmiany własnościowe dokonują się w oparciu o różne metody. Dopasowuje się je do wielkości przedsiębiorstwa, jego struktury oraz sytuacji ekonomiczno-finansowej tak, aby najlepiej służyły restrukturyzacji [Bałtowski 2002].

Celami opracowania są: analiza procesu przekształceń własnościowych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego według form prywatyzacji oraz przedstawienie stopnia nadzoru Skarbu Państwa nad firmami spożywczymi na tle nadzoru w całej gospodarce i przemyśle przetwórczym. Dane dotyczące badanych problemów odnoszą się do stanu istniejącego na koniec 2003 roku. Pochodzą głównie z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego i Ministerstwa Skarbu Państwa.

Formy przekształceń własnościowych w Polsce

W polskiej praktyce stosuje się cztery zasadnicze procedury przekształceń własnościowych przedsiębiorstw państwowych [Prywatyzacja... 2004]:

- komercjalizacja przedsiębiorstwa państwowego polega na przekształceniu go w spółkę akcyjną lub z ograniczoną odpowiedzialnością; stanowi pierwszy etap na drodze prywatyzacji, która następuje przez zbycie akcji lub udziałów Skarbu Państwa (prywatyzacja pośrednia); Skarb Państwa może wnieść akcje lub udziały do agencji, funduszy lub powołanych w tym celu spółek; komercjalizacji przedsiębiorstwa państwowego dokonuje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa do chwili uzyskania przez Polskę

członkostwa w Unii Europejskiej, ustawa o komercjalizacji i prywatyzacji przewidywała możliwość przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością z udziałem wierzycieli obejmujących udziały w spółce w zamian za wierzytelności, tzw. komercjalizacja z konwersją wierzytelności,

- prywatyzacja pośrednia (kapitałowa) polega na zbywaniu akcji lub udziałów Skarbu Państwa w jednoosobowych spółkach Skarbu Państwa, dokonywanym w trybie oferty ogłoszonej publicznie, przetargu publicznego lub rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia oraz przyjęcia oferty złożonej przez podmiot ogłaszający wezwanie; Rada Ministrów określa w drodze rozporządzenia szczegółowy tryb zbycia akcji oraz warunki, jakie powinien on spełniać w zakresie zobowiązań inwestycyjnych, zobowiązań związanych z ochroną środowiska oraz ochroną interesów pracowników i innych osób związanych ze spółką; uprawnionym pracownikom oraz rolnikom i rybakom przysługuje prawo do nieodpłatnego nabycia do 15% akcji spółki należących do Skarbu Państwa,
- prywatyzacja bezpośrednia polega na rozporządzeniu wszystkimi składnikami majątku prywatyzowanego przedsiębiorstwa przez sprzedaż, wniesienie do spółki lub oddanie do odpłatnego korzystania; nabywca lub przejmujący staje się następcą prawnym prywatyzowanego przedsiębiorstwa; prywatyzacji bezpośredniej w imieniu Skarbu Państwa dokonuje organ założycielski; stosuje się ją wobec przedsiębiorstw znajdujących się w słabszej kondycji ekonomicznej i wymagających szybkiego dopływu kapitału oraz dostępu do nowych rynków; stąd szczególnie ważne są zawarte w umowie sprzedaży zobowiązania kupującego; oddanie przedsiębiorstwa do odpłatnego korzystania może nastąpić, gdy spełnione są łącznie następujące warunki: (1) do spółki przystąpiła ponad połowa ogólnej liczby pracowników przedsiębiorstwa albo łącznej liczby pracowników i uprawnionych rolników lub rybaków, (2) akcjonariuszami spółki są wyłącznie osoby fizyczne, (3) opłacony kapitał zakładowy spółki nie jest niższy niż 20% wysokości funduszu podstawowego prywatyzowanego przedsiębiorstwa, (4) co najmniej 20% akcji zostaje objętych przez osoby niezatrudnione w prywatyzowanym przedsiębiorstwie państwowym,
- likwidacja z art. 19 ustawy *o przedsiębiorstwach państwowych* jest procedurą stosowaną w przypadku przedsiębiorstw o złej kondycji ekonomicznej i nierokujących szans na jej poprawę. Decyzję o likwidacji podejmuje organ założycielski. Wyznacza on też likwidatora przedsiębiorstwa, który zarządzając mieniem przedsiębiorstwa doprowadza do zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczeń wierzycieli, a następnie zakończenia działalności przedsiębiorstwa.

Zmiany własnościowe w przemyśle spożywczym

Prywatyzacja gospodarki była nieodłącznym elementem transformacji systemowej. Podstawowym celem zmian własnościowych było stworzenie podstaw dla przyspieszenia wzrostu gospodarczego, restrukturyzacji oraz modernizacji gospodarki. Dążono także do tego, aby struktura własności w Polsce była zbliżona do realiów Unii Europejskiej, w której udział własności publicznej w gospodarce wynosi 10 do 20% [Dynamika... 2004]. Dlatego z punktu widzenia gospodarki w prywatyzacji chodziło o szybką budowę własności prywatnej, efektywniejszą alokację zasobów, stworzenie konkurencji, rozwój i umocnienie rynku kapitałowego, zmniejszenie siły związków zawodowych oraz zwiększenie wpływów do budżetu państwa jako celu krótkoterminowego [Surdykowska 1998].

Zmiany własnościowe w przedsiębiorstwach polskiego przemysłu spożywczego były pochodną zmian w całym przemyśle. Dlatego cele stawiane prywatyzacji w odniesieniu do tych podmiotów były takie same jak w innych przedsiębiorstwach. Do najważniejszych celów mikroekonomicznych można zaliczyć: zmiany struktury produkcyjnej i organizacyjnej, zmiany w tech-

Tabela 1. Przedsiębiorstwa państwowe objęte przekształceniami własnościowymi

Wyszczególnienie	Ogółem	Skomercjalizowane	Prywatyzacja pośrednia	Prywatyzacja bezpośrednia	Likwidacja
Ogółem	5401	1541	342	2035	1825
Przemysł	2723	1232	292	783	708
Przetwórstwo przemysłowe	2477	1049	251	750	678
Przemysł spożywczy	415	205	39	147	63
Ps/O [%]	7,68	13,30	11,40	7,22	3,45
Ps/P [%]	15,24	16,64	13,54	18,77	8,90
Ps/Pp [%]	16,75	19,54	15,54	19,60	9,29

Źródło: Prywatyzacja (2004), GUS, Warszawa oraz obliczenia własne.

nice i technologii wytwarzania, podniesienie konkurencyjności i efektywności produkcji oraz pobudzanie eksportu.

W Polsce proces prywatyzacji przebiegał dość sprawnie, chociaż charakteryzował się zmiennym nasileniem w poszczególnych częściach okresu transformacji. Do końca 2003 roku poddano zmianom własnościowym 5401 jednostek. Oznacza to, że 63,0% firm państwowych istniejących w roku 1990 (8453) zmieniło swoją formę prawno-organizacyjną. Najpopularniejszą metodą prywatyzacji była prywatyzacja bezpośrednia (2035), natomiast najmniejszym zainteresowaniem cieszyła się prywatyzacja pośrednia (342). Nie jest to zaskoczenie, gdyż forma ta przewidziana jest dla firm największych.

Tabela 1 przedstawia przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego poddane prywatyzacji na tle tego procesu w całej gospodarce, jak i jej częściach. Najwięcej skomercjalizowano jednostek przetwarzających płody rolne. Było to 13,3% wszystkich przedsiębiorstw w kraju oraz 19,54% reprezentujących przetwórstwo przemysłowe. Produkcja artykułów spożywczych i napojów stanowiła bardzo znaczącą część zmian własnościowych w przetwórstwie przemysłowym (drugie miejsce po produkcji maszyn i urządzeń). Największe ożywienie w komercjalizacji występowało w pierwszych latach zmian systemowych. Przedsiębiorstwa uzyskiwały szansę lepszego przystosowania się do warunków rynkowych oraz perspektywę prywatyzacji. Utworzone jednoosobowe spółki Skarbu Państwa były prywatyzowane pośrednio, wnoszone do programu Narodowych Funduszy Inwestycyjnych oraz korzystały ze ścieżki w postępowaniach ugodowych z bankami.

Prywatyzacja pośrednia to najrzadziej wybierana forma przekształceń w przedsiębiorstwach spożywczych. Stanowiła w ogólnej liczbie firm tego sektora tylko 9,4%. Widać to także, gdy porównamy liczbę prywatyzowanych jednostek przemysłu spożywczego z liczbą w całym przemyśle (13,54%), jak i z liczbą w przetwórstwie przemysłowym (15,54%). Taka forma była jednak bardzo efektywna dla przedsiębiorstwa. Uzyskiwało ono inwestora strategicznego. Nierzadko pochodził z zagranicy, co wiązało się z przyspieszoną restrukturyzacją we wszystkich obszarach działalności. Znaczące były też zobowiązania inwestycyjne, niejednokrotnie przekraczające umowy, np. przemysł piwowarski.

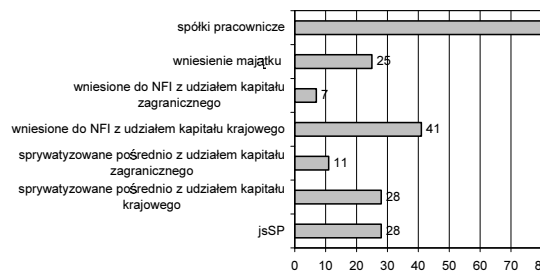
Z ogólnej liczby najczęściej przedsiębiorstw sprywatyzowano bezpośrednio oraz zlikwidowano. Nieco inaczej przedstawia się ta struktura w przedsiębiorstwach wytwarzających żywność. Forma bezpośrednia była często wybierana, lecz likwidacje były rzadkie. Oznacza to, że firmy spożywcze były zasadniczo w lepszej sytuacji ekonomiczno-finansowej niż firmy z innych sektorów. Najefektywniejszą i najczęściej spotykaną metodą likwidacji była sprzedaż zorganizowanych części majątku inwestorom zewnętrznym. Prowadziła ona z reguły do skutecznej poprawy sytuacji sprzedanych części przedsiębiorstwa i utrzymania zatrudnienia [Raport... 2004].

Interesująco przedstawia się stan zaawansowania przekształceń własnościowych przedsiębiorstw produkujących artykuły spożywcze na koniec 2003 roku (rys. 1). Ministerstwo Skarbu Państwa zakończyło przekształcenia w 223 jednostkach (bez sprzedaży bezpośredniej). Spośród przedstawionych form zdecydowanie dominuje oddanie przedsiębiorstwa do odpłatnego korzystania pracownikom, czyli spółki pracownicze (83). Wynika to przede wszystkim z chęci uczestniczenia tej grupy społecznej w przekształceniach własnościowych oraz ze zmiany w podejściu do odpowiedzialności za los swój i swego przedsiębiorstwa. Znaczącą ilość wniesiono także do programu NFI (48).

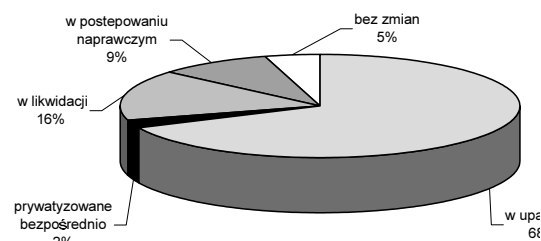
Proces prywatyzacji w wielu branżach zakończył się. Najgorzej sytuacja wygląda w branży cukrowniczej oraz spirytusowej. Przekształcenia własnościowe dokonują się tu w zbyt wolnym tempie. W cukrownictwie nie ma decyzji, aby posiadane przedsiębiorstwa sprzedać inwestorom. Dominują działania zmieniające formę organizacyjną, a nie własnościową. Nareszcie rzeczywista prywatyzacja zaczyna przyspieszać w branży spirytusowej.

W Polsce do końca 2003 roku było jeszcze 48 państwowych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego (rys. 2). W większości przypadków trwały działania zmierzające do prywatyzacji. Tylko w dwóch jednostkach nie dokonano żadnych zmian.

Analizując strukturę własnościową kapitału zakładowego podmiotów powstałych w wyniku przekształceń (tab. 2) widać wyraźnie, że największy udział mieli inwestorzy zagraniczni. Warto zwrócić uwagę także na niewielkie znaczenie pracowników i rolników w kapitale zakładowym firm powstałych po komercjalizacji.

Rysunek 1. Stan zaawansowania prywatyzacji przedsiębiorstw spożywczych
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2. Państwowe przedsiębiorstwa spożywcze
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Struktura własnościowa kapitału zakładowego spółek

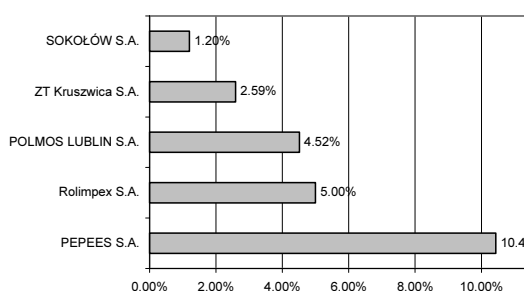
Wyszczególnienie	Spółki powstałe w wyniku komercjalizacji [%]	Spółki powstałe z wniesienia majątku przedsiębiorstw państwowych [%]
Razem	100,0	100,0
Skarb państwa	16,9	12,0
Państwowe osoby prawne	4,7	0,4
Prywatne krajowe osoby prawne	16,9	31,1
Prywatne zagraniczne osoby prawne	58,5	52,3
Pracownicy i rolnicy	1,9	3,1
Pozostali	1,1	1,1

Źródło: Prywatyzacja (2004), GUS, Warszawa.

Nadzór Skarbu Państwa nad przedsiębiorstwami spożywczymi

Ministerstwo Skarbu Państwa sprzedając przedsiębiorstwa państwowe często zostawia części akcji/udziałów dla siebie. Niekiedy są to znaczące pakiety, a niekiedy tzw. resztkówki. Postępując w ten sposób władze chcą sprawować nadzór nad zmianami zachodzącymi w tych jednostkach. Należy zastanowić się nad sensownością ekonomiczną takich działań. Jeżeli MSP posiada nadal duży udział w sprywatyzowanym przedsiębiorstwie, to czy można w takiej sytuacji mówić o rzeczywistej prywatyzacji i głównej roli prywatnego inwestora? Natomiast, jeżeli posiada resztkówki, jaki ma wpływ na decyzje podejmowane przez większościowych właścicieli? Badania wskazują, że w praktyce niewielki [Dynamika... 2004]. Dlatego poza dywidendami posiadanie przez Skarb Państwa akcji/udziałów w spółkach niestrategicznych nie przynosi społeczeństwu większego pożytku. Pozbycie się przez MSP nadzoru przyniesie następujące korzyści: uzyskane zostaną znaczące dochody budżetowe, nastąpi odpolitycznienie obsady personalnej zarządów i rad nadzorczych w spółkach.

Znaczenie własności państwowej w kapitale przedsiębiorstw spożywczych przedstawia tabela 3. Skarb Państwa nadzorował ogółem 168 takich jednostek. Stanowiło to 10,1% ogólnej liczby nadzorowanych jednostek w kraju. Zdecydowanie przeważały spółki, w których władza pozostawiła sobie mniej niż 25% akcji/udziałów. Było to aż 61,3% wszystkich firm branży spożywczej.

Rysunek 3. Spółki nadzorowane przez Skarb Państwa notowane na GPW i CeTO (udział SP w kapitale zakładowym)

Źródło: www.msp.gov.pl.

Należy domniemywać, że w tych podmiotach MSP nie prowadziło aktywnej polityki restrukturyzacyjnej. Tylko w dwóch spółkach akcje/udziały Skarbu Państwa były w przedziale 50-99,9%. Stanowiło to 1,2% nadzorowanych firm spożywczych. Władze państwowe posiadają także akcje spółek publicznych (rys. 3). Jest to niewielka liczba firm i w żadnej portfel akcji nie jest znaczący. Do niedawna na parkiecie były jeszcze notowane Zakłady Mięsne Pozmeat S.A. (SP posiadał 1,78% akcji).

Tabela 3. Przedsiębiorstwa nadzorowane przez Skarb Państwa [% akcji/udziałów SP]

Wyszczególnienie	Ogółem	Do 25	Pow. 25-50	Pow. 50-75	Pow. 75-99,9
Ogółem	1658	694	380	62	44
Przetwórstwo przemysłowe	924	439	242	29	13
Przemysł spożywczy	168	103	40	1	1
Ps/O [%]	10,1	14,8	10,5	1,6	2,3
Ps/Pp [%]	18,2	23,5	16,5	3,4	7,7

Źródło: Raport (2004), MSP, Warszawa oraz obliczenia własne.

Zakończenie

W Polsce do końca 2003 r. stosowano wszystkie metody przekształceń własnościowych prywatyzując przedsiębiorstwa działające w branży spożywczej. Najpopularniejszą metodą była prywatyzacja bezpośrednia (2035 firmy), zaś najmniej popularna okazała się prywatyzacja po-

średnia (342 firmy). Taka struktura odpowiadała strukturze wielkości przedsiębiorstw spożywczych. Dominowały małe i średnie. Prywatyzacja firm spożywczych jeszcze się nie zakończyła. Pozostało 48 podmiotów państwowych.

Ministerstwo Skarbu Państwa w części sprywatyzowanych spółek prowadzi nadzór właścicielski. Takich przedsiębiorstw było 168, czyli 10,1% ogólnej liczby nadzorowanych jednostek. Zdecydowanie przeważają spółki, w których władza pozostawiła sobie mniej niż 25% akcji/udziałów. Jaka jest ekonomiczna sensowność takich resztek?

Literatura

- Baltowski M.** 2002: Przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw państwowych w Polsce. PWN, Warszawa.
Dynamika przekształceń własnościowych 2004: Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa, nr 58.
Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych w 2003 r. 2004: Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
Raport o przekształceniach własnościowych w 2003 roku. 2004: Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa.
Surdykowska S. T. 1998: Prywatyzacja. PWN, Warszawa.
www.msp.gov.pl.

Summary

In Poland, there have been chosen all ownership transformation methods regarded to food industry enterprises privatisation, namely: commercialization, direct privatisation, indirect privatisation, the privatisation by liquidation. The more popular form of privatisation became direct privatisation, whereas the less popular – indirect privatisation. Process of food industry enterprises transformation has not been finished yet. Still 48 state entitles are awaiting transformation.

Ministry of State Treasury exercises the ownership supervision in part of the privatised companies. Among them, companies in which State Treasury holds package less than 25% of shares/stocks evidently prevail. Their sale would contribute to the benefits: considerable budget incomes and de-politising personnel authorities in the companies are the example.

Adres do korespondencji

dr Andrzej Jędruchiewicz
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej SGGW
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (0 22) 593 40 33
e-mail: jedruchiewicz@tlen.pl